

AMIRIY IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI

Musharrafxon Imomaliyeva Ilhomjon qizi

Qo'qon universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o'qituvchisi

Tel: (91) 2002073, e-mail:imomaliyevamusharrafxon@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Amiriy ijodining badiiy-estetik qirralari Alisher Navoiy an'analari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Unda shoirning g'azallarida Navoiyning poetik uslubini davom ettirishi, xususan "mashshota" obrazining o'ziga xos uslubda yoritishi ilmiy asosda ochib beriladi. Tadqiqot davomida Amiriy asarlarida Navoiy ijodining badiiy merosi, ramz va timsollarning uyg'unligi, shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy g'oyalar uzviyligi ko'rsatib o'tiladi.*

Kalit so'zlar: *An'ana, obraz, pardozech, mashshota, uslub, poetika, badiiyat.*

Annotation: *This article analyzes the artistic and aesthetic aspects of Amiri's work in connection with the traditions of Alisher Navoi. It reveals on a scientific basis the continuation of Navoi's poetic style in the poet's ghazals, in particular, the unique way in which he illuminates the image of "mashshota". The research shows the artistic heritage of Navoi's work, the harmony of symbols and images, as well as the continuity of spiritual and educational ideas in Amiri's works.*

Keywords: *Tradition, image, make-up artist, makeup artist, style, poetics, artistry.*

Аннотация: В статье анализируются художественно-эстетические аспекты творчества Амири в связи с традициями Алишера Навои. На научной основе раскрывается преемственность поэтического стиля Навои в газелях поэта, в частности, своеобразие раскрытия им образа «машшота». В исследовании показаны художественное наследие творчества Навои, гармония символов и образов, а также преемственность духовно-просветительских идей в творчестве Амири.

Ключевые слова: *Традиция, образ, визажист, визажист, стиль, поэтика, артистизм.*

KIRISH

O'zbek xalqi ma'naviy dunyosining shakllanishiga g'oyat kuchli va samarali ta'sir ko'rsatgan ulug' zotlardan yana biri-bu Alisher Navoiy bobomizdir. Biz uning mo'tabar nomi, ijodiy merosining boqiyliqi, badiiy dahosi zamon va makon chegaralarini bilmasligi haqida doimo faxrlanib so'z yuritamiz.

G'azal mulkining sultoni hisoblanmish Alisher Navoiy adabiy merosi turkiy she'riyat hamda umumsharq adabiyotining eng ilg'or an'alarini o'zida mujassam etgan yangi va yuqori bosqich hisoblanadi.

Alisher Navoiy ijodining tub mohiyati falsafiy, ijtimoiy, va estetik qarashlarining yuksak xarakterlanadi. poetik shakldagi ifodasi bo'lganligi bilan Alisher Navoiy she'riyatini to'laligicha ta'rif etishga til ojiz.

Navoiy she'riyati nazm olamining eng noyob durdonasi va nazm ichra mo'jizalarning mo'jizasi hisoblanadi. U hayot tomirlaridagi ichki harakatni, davr yuragidagi murakkab ritmni chuqur his eta oladigan zukko olim va siyosat arbobidir.

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy ma'naviyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g'ururi, shanu sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir.

Ta'bir joiz bo'lsa, olamda turkey va forsiy tilda so'zlovchi biron-bir inson yo'qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqod bilan qaramasa. Birinchi Prezidentimiz Navoiy shaxsini shunday ulug'laydi: "Agar bu ulug' zotni avliyo desak, u avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak, shoirlarning sultonidir".²

Amiriy ijodini ayniqsa Alisher Navoiy an'analari bilan bog'lovchi jihatlar turli shakllarda namoyon bo'ladi. Birinchi navbatda, Amiriy ham Navoiydek ma'rifatli, diyonatli shaxs, davlat arbobi bo'lishga, yurt-el tinchligi va osoyishtaligini saqlashga, madaniyat hamda adabiyotga homiy bo'lishga intildi.

Mir Alisher Navoiydek she'r amiri bo'lishni orzu qildi, shu yo'lda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Uning Amiriy so'zini taxallus sifatida tanlashida ham ramziy ma'no, Navoiyga ergashish, ehtirom bor. Mir va amir so'zlarida shohlik va hukmdorlik ma'nolaridan tashqari, she'riyatda nom chiqarish, kuchli iz qoldirish ma'nolari ham bo'lsa kerak.

Zero, asarlarining bir joyida Saidumarbek o'zining ishq ahlining shohi, amiri ekanligiga ham ishora qiladi. Ikkinchidan, u badiiy ijoddagi an'analarga sodiq bo'lib, Navoiyni o'ziga birinchi madadkor, ustoz sifatida tanlaydi. Navoiy asarlarini ko'p nusxalarda ko'chirtiradi, she'riyat darsligiga aylantiradi. Navoiy an'alarining Qo'qon adabiy muhitida keng tarqalishini ta'minlaydi. Navoiy dahosidan ta'sirlanib g'azallar, muxammaslar ijod qiladi. Alisher Navoiyning Amiriy she'riyatiga ta'siri uch xil shaklda ko'zga tashlanadi:

1. Amiriyning ishq mulkining shohi sifatida Navoiyning haqiqiy va majoziy ishqni tarannum etuvchi lirik she'rlaridagi insonparvarlik tuyg'ulari, komil inson haqidagi umumbashariy g'oyalaridan ta'sirlanib, ularni ma'qullab, o'z davri sharoiti va talabiga ko'ra ularni boyitish, davom ettirish;

2. Shu maqsadda Navoiyning she'riyat muxlislari orasida keng tarqalgan, sevib kuylangan g'azallariga nazirasifat she'rlar yaratish. Navoiy g'azallari ohangi va shaklida yangi g'azallar, she'rlar yaratish;

3. Nihoyat, Navoiyning eng sara g'azallariga tazmin (taxmis) muxammaslar yaratish. Zero, adabiy ta'sirning bu so'nggi shaklida Amiriyning Navoiy ijodiga nechog'li baland hurmat bilan qaraganligi ko'proq namoyon bo'ladi.

ASOSIY QISM

O'zbek adabiyotida g'azal va undagi obrazlar shu darajada rivojlanib, takomillashib ketdiki, ayrim g'azallardagi bir qator obrazlar (yor, zulf, xol, may, xat) majoziylik doirasini

² И.Каримов.Юксак манавият-енгилмас куч.Тошкент«МАНАВИЯТ»2010,47-бет.

kengaytirib, tasavvufiy ma'nolarni talqin etishga ham o'tdi. Mumtoz adabiyotimiz tarixida tasvir mahorati jihatidan Navoiyga teng keladigan ijodkor bo'lmasa kerak. Amiriy ijodida esa Navoiy ijodidagi tasvir mahoratining hamohangligini kuzatamiz. Biz Amiriy va Navoiy ijodidagi mashshota obrazining tasvirida o'xshashlikni ko'rishimiz mumkin. Amiriy mumtoz lirikadagi an'anaviy obrazlarga, tasvirlarga ba'zan ergashib, yorni jannat hurlaridan, farishtalaridan ham ustun qo'yadi. Uningcha, yor visolining o'zi jannat, naqdiga shukr qilmoq, uning visoli bilan ovunmoq kerak:

Kavsarim-sharobingdur, jannatim erur vasling,
Naqd sensen, ey soqiy, nasya-huru g'ilmonlar.

Bu baytni ikki xil talqin etish ham mumkin. Balki, shoir bu yerda e'tiqodli musulmon, Ollohning oshig'i sifatida uning vasliga intilayotgandir. U ba'zan murakkab istiorali baytlar orqali o'zining samimiy oshiq ekanligini izhor etadi. Masalan, quyidagi baytda "Sevikli yor mening ko'zimdan yiroqlashib chodir ichida yashirindi. Uning visoli yo'lidagi kuyib-yonishlarim, yuragimdan chiqarayotgan ohim tutunlari yorga ozor etmasligi uchun shu chodirga ustun bo'ldi" kabi o'ta mubolag'ali, biroq boshqa shoirlar kam ishlatgan tasvir keltiradi:

To nazardin ul mahi xirgohnishin bo'ldi nihon,
Dudi ohim osmon xirgohiga bo'ldi stun.

Amiriyning quyidagi baytida an'anaviy tasvir bilan birga, yangilik, yangi detallar ham bor. Yorning yuzidagi xol qor ustida turgan qora zog'ga o'xshaydi. Shundayam qorday oppoq, momiq yuzda zog'day timqora xolning joylashganligi oshiqni oshufta hol qiladi:

Xoli hindusi binogo'shini ravshan ayladi,
Faslday topg'on kibi zog'i siyahdin qor zeb.

Amiriy ishqiy she'riyatda portret tasviri ustasidir. U bu an'anaviy tasvirda o'z ijodiy laboratoriyasini yaratishga intiladi. Ayniqsa, u tasvir etgan oshiq mahbubaning tashqi suratini shu qadar go'zal tarzda tasavvur etadiki, ular asosida behzodona miniatyur naqshlar galereyasini chizish mumkin. Ko'z, qosh, lab, xol, gajak, kokul, qomat oshiqni ne-ne iztiroblarga, shirin xayollarga solmaydi. Ba'zan yor kipriklari ham saf tortib turgan chokarlarga (lashkarlarga) o'xshatiladi. Egri va makkor qosh esa, urush payti qo'llaniladigan kamondir.

Mashshota mumtoz adabiyotda anchayin keng qo'llangan. "Mashshota" obrazi Amiriy o'z g'azallarida keng foydalandi. Masalan, Amiriy ijodiga nazar tashlaydigan bo'lsak, u "mashshota" obrazini birgina "pardozchi" ma'nosida emas balki, boshqa ma'nolarda ham qo'lladi. Dastlab "mashshota" obrazi "pardozchi" ma'nosida qo'llanilgan baytlarni ko'rib chiqamiz.

Berma, ey mashshota, xattu xol ila zulfiga zeb,
Ko'rmasun el fitna, oshubi balo qo'zg'olmasun³.

Ya'ni: Ey pardozchi, sen ma'shuqaning husniga oro berma. Chunki uning o'zi shunchalar go'zal. Agar sen uni yanada chiroyli qilsang, xalq ma'shuqaning g'amida jabr ko'radi, ofat qo'zg'aladi. Amiriyning "Sunbuli zulfingni tarqatma, sabo

³ Amiriy. Qoshing'ga teguzmag'il qalamni. T. 2008. 300-bet

qo'zg'almasun!" misrasi bilan boshlanuvchi g'azalidagi bu baytda "mashshota" obrazi "pardozchi" ma'nosida qo'llangan. Keyingi baytlarda ham bu obraz "pardozchi" ma'nosida ishlatilgan.

Parishonholmen mashshota ilgi rashkidin har dam,
Aning sochiga borib, xasta ko'nglimdin tarog' o'lsun!

Ya'ni; Pardozchi yorimni sochini turmaklaganda, uning qo'lidan yorimning sochlarini rashk qilaman. Bu rashkdan esa meni ko'nglim yaralanadi. Qani endi ana shu yaralangan ko'nglim yorimning sochlariga borib taroq bo'lsa!

Ko'ngul hasrat bilan qon o'ldi, ey mashshota, rahm ayla,
Ani man etmagil, ul siymbar ilgi xinosidin⁴.

Ya'ni: Mening ko'nglim yorimning qo'lidagi xinoni ko'rib qon bo'ldi. Ey pardozchi sen buni rostligini bilasan. Menga rahm-shavqat qil. Bilib turib buni rad etishga urinmagin. Keyingi baytda ham "mashshota" "pardozchi" ma'nosida qo'llangan.

Ko'nglumi jam'iyati xushtur parishon zulfida,
Rahm qilg'il, tegma, ey mashshota, to qo'zg'olmasun!

Ya'ni: Yorimning sochlari jipsligidan mening ko'nglim xushtur. Ey pardozchi menga rahm qil yorimning bu jips sochlarini tarqatib yuborma. Agar tarqatib yuborsang mening ko'nglim ham uning sochlaridek parishon bo'ladi. Keyingi baytlarda "mashshota" obrazi boshqa ma'nolarda ishlatilgan. Masalan: Shoirning "Zihi soniki, andin bor o'lub olam aro ashyo" misrasi bilan boshlanuvchi g'azalida bu obraz Ollohni nazarda tutish ma'nosida ishlatilgan.

Tariqi ishq ko'rsatmak uchun mashshotai qudrat,
Tarog'lar chekti Majnun ko'ngli birla turrai Laylo⁵.

Ya'ni: Olloh ishqning qudratini ko'rsatmoqlik niyatida Majnun ko'nglini Layloning o'rilgan sochlariga bog'ladi.

Alisher Navoiy she'riyatini to'laligicha ta'rif etishga til ojiz. Navoiy she'riyati nazm olamining eng noyob durdonasi va nazm ichra mo'jizalarning mo'jizasi hisoblanadi. U hayot tomirlaridagi ichki harakatni, davr yuragidagi murakkab ritmni chuqur his eta oladigan zukko olim va siyosat arbobidir.

Alisher Navoiy lirik shoirdir. U lirik poeziyani faqat tematika va g'oyaviy mazmun jihatidan emas, balki badiiy jihatdan ham yangi taraqqiyot pog'onasiga ko'tardi shakl va mazmuning uzviy birligi uchun kurashgan Navoiy o'z lirik she'rlarining mazmuniga mos va muvofiq badiiy forma yaratdi. U lirikaning xilma-xil janrlarida she'rlar bitdi, bu janrlarning takomiliga katta hissa qo'shdi, yangi-yangi obraz va xarakterlar, peyzaj va portretlar yaratdi, realistik tasvir tendensiyalarini rivojlantirdi, insonning murakkab his- tuyg'usini, ruhiy kechinmalarini mohirlik bilan ifodalab, turli-xil adabiy usul va badiiy til vositalarii qo'lladi, xalq og'zaki poetikasidan foydalandi. U ijodida bolalarning o'yinidan shohlarning siyosatiga qadar, oddiy maishiy hayot detallaridan tabiat hodisalariga qadar – barchasiga murojaat etadi, yangi obraz va lavhalar yaratdi⁶.

⁴ O'sha manba.302-bet

⁵ Amiriyo. Qoshing'ga teguzmag'il qalamni. T. 2008. 40-bet

⁶ Малаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. Т. "Ўқитувчи" 1967. 400-бет.

Navoiy lirikasida oshiq , yor , rind , raqib , shayx , zohid , voiz , podsho va boshqa obrazlar ham uchraydi. U yaratgan oshiq va yor obrazlarida samimiy sevgi , sadoqat , vafo va boshqa ezgu insoniy fazilatlar tarannum etiladi. Navoiy xo'rlangan , jabrlangan xotin- qizlarni e'zozlaydi , sharaflaydi. U yordan shikoyat qilish orqali ko'pincha yashagan muhitining adolatsizligi insofsizligidan noliydi. Shuning uchun ham Navoiy zolim yorni adolatsiz davlatmandga, shafqatsiz jallodga o'xshatadi. Tung obrazining muhim xususiyati shundaki, u xuddi xalq qahramoni afandi kabi jur'at va shijoat bilan zulm – zo'rlik ustidan kuladi, hayot illatlarini fosh etadi.

Navoiy haroratli ishqiy g'azallar bilan birga ijtimoiy – siyosiy mavzularda ham g'azallar bitdi, shayx – zohidlarni , voizlarni fosh qiluvchi hajviy g'azallar yaratdi, oshiq, yor, raqib va rind obrazlari bilan chegaralanib qolmadi, obrazlar turkumiga mutafakkir va murabbiy obrazlarini hamda shohlarni, shayx – zohid va voizlarni kiritdi. U mana shunday bir qancha obrazlar qatorida “mashshota” obrazidan ham salmoqli foydalandi. Bu obraz eng ko'p qo'llanish jihatidan Navoiy ijodida uchraydi. Navoiy ijodida bu obrazni birgina “pardozchi” ma'nosida emas, balki boshqa ma'nolarda ham qo'lladi. Dastlab bu obrazning “pardozchi” ma'nosida qo'llangan baytlarini ko'rib chiqamiz.

Navoiyning “Navodir ush – shabob” devoniga kiritilgan “Har gahki qadahno'shin mayli mayi nob aylar” misrasi bilan boshlanuvchi g'azalining bir baytida “mashshota” obrazi “pardozchi” ma'nosida qo'llanilgan.

Betob ko'ngullardin qon oqsa ajab ermas,
Mashshota aning zulfin bu nav'ki tob aylar.

Ya'ni: ma'shuqaning go'zalligidan oshiqlarning ko'ngillari yaralangan. Endi bu yaralangan ko'ngillardan qon oqsa , hech ham ajablanmang. Chunki, pardozchi ma'shuqaning sochlariga shunchalik oro berib jingalak qilyaptiki, bundan ozor chekmaslikning iloji yo'q.

Buyurg'ilki mashshota xoling qo'yarg'a,
Ko'zum mardumin tig' uchi qirdeg.

Bilamizki, pardozchi ma'shuqaning sochlarini taraydi, turmaklaydi, oro beradi, yuzlarini pardozlaydi. Ana shu yuzini pardozlash jarayonida uni yanada chiroyli qilish uchun xol qo'yadi. Yuqoridagi baytda oshiqning ma'shuqaga qarata aytgan iltimosi ifodalangan. Ya'ni: ey yorim, pardozchi sening yuzingni pardozlayotgan vaqtda unga buyurgilki, sening yuzingga xol qo'ymoqchi bo'lsa mening ko'zimni qorachig'ini olib xol qilib qo'ysin.

Gul xaridori chu ko'pdur, bo'lma ko'p, ey bog'bon,
Zeb uchun mashshota yo sotmoq uchun dallolasi⁷.

“Har bir pargolasi g'am dashtining bir lolasi” misrasi bilan boshlanuvchi bu g'azalda “mashshota” obrazi “pardozchi” ma'nosida qo'llangan.

Shoirning “etmagil” radifli g'azalida ham “mashshota” obrazi ishlatilgan bo'lib, bu obraz “pardozchi” ma'nosida qo'llanilgan.

Rishtai mehr uzdum, ey mashshota, zulfiy qissasin,

⁷ Навоий. Фавойид ул - кибар. Т.1990. 406-бет

Ko'p uzotib, notovon ko'nglumga chirmash etmagil.⁸

Bu baytda oshiqning ma'shuqadan umid uzganligi tasvirlanadi. Ya'ni: oshiq ma'shuqaning sochlarini ko'rib unga mahliyo bo'lib qolgan edi. Ammo buni ma'shuqarad etgandan so'ng oshiq undan umidini uzdi. Ey pardozchi, yorimning sochlarini tarab, uni yanada chiroyli qilib mening yaralangan ko'nglimga yana qayta azob berma.

Sog'inur oshiqlig'ingg'a ro'baru kelmish quyosh,

Ko'zguda mashshota har soat misolingni ko'rub.

Xulosa. Amiriyning adabiy faoliyati va ijodi bizning davrimizda munosib baholandi va ommalashdi. Amiriyning yuqorida zikr qilingan bir qator g'azallarida shoir dunyoqarashining, tafakkurining aks etganini kuzatish mumkin. Amiriy bizning ko'z o'ngimizda asosan o'z davrining ilg'or fikrli, mushohada doirasi keng san'atkori sifatida namoyon bo'ladi. Uning ajoyib g'azallari tahlili jarayonida bunga ishonch hosil qilish mumkin. Uning ijodida ayniqsa Navoiy ijodining badiiy ta'siri yaqqol ko'zga tashlanadi. G'azal mulkining sultoni hisoblanmish Alisher Navoiy adabiy merosi turkiy she'riyat hamda umumsharq adabiyotining eng ilg'or an'alarini o'zida mujassam etgan yangi va yuqori bosqich hisoblanadi. Amiriyning ishq mulkining shohi sifatida Navoiyning haqiqiy va majoziy ishqni tarannum etuvchi lirik she'rlaridagi insonparvarlik tuyg'ulari, komil inson haqidagi umumbashariy g'oyalaridan ta'sirlanib, ularni ma'qullab, o'z davri sharoiti va talabiga ko'ra ularni boyitishida, davom ettirishida ham ko'rishimiz mumkin.

Shuni qayd qilishimiz lozimki, har ikki shoir ijodi adabiyotimiz tarixida muhim mavqe'ga, ahamiyatga egadir. Ularning ijodi o'zlari yashagan davrlari hayotini rivojlantirishga, kitobxonlarning zavqini, estetik ehtiyojini qondirishga xizmat qilib kelgan.

Ularning ijodida davrning talabi, shoirlarning g'oyasi, uslubi o'z aksini tobgan. Bu ijodkorlarning ijodi biz uchun o'tmishni o'rganishimizda muhim manba hisoblanadi.

Bugungi kunda ham shoirlar ijodining ahamiyati nihoyatda kattadir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. И.Каримов.Юксак манавият-енгилмас куч.Тошкент«МАНАВИЯТ»2010,47-бет.
2. Amiriy.Qoshingg'a teguzmag'il qalamni. T. 2008. 300-bet
3. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. Т. "Ўқитувчи" 1967. 400-бет.
4. Навоий .Фавойид ул - кибар. Т.1990 .406-бет
5. Навоий. Каро кузим. Т. 1988. 415-бет.

⁸ Навоий. Каро кузим. Т. 1988. 415-бет.